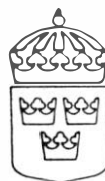

Motion till riksdagen

1988/89:Ju816

av Rolf Dahlberg (m) m.fl.

Åtgärder mot ungdomsbrottsligheten

Mot.
1988/89
Ju816-819

Moderata samlingspartiet har i en partimotion 1988/89:Ju805 av Carl Bildt m.fl. angående minskad brottslighet angivit sin principiella inställning beträffande den enskildes rättstrygghet i vårt samhälle.

I denna motion behandlar vi frågor gällande unga brottslingar.

Tonåriga förbrytare

Många brott begås av unga människor. Ungdomar mellan 15 och 20 år svarar för nära 1/4 av samtliga brott. Särskilt när det gäller olika former av tillgreppsbrott är ungdomar gärningsmän. Drygt hälften av gärningsmännen vid inbrott - utom bostadsinbrott - är 20 år eller yngre. Det är oftast yngre personer som förövar biltillgrepp. Genomsnittsåldern är cirka 18 år; nästan 1/3 av alla misstänkta är 15 eller 16 år. Nära 40 % av alla skadegörelser utförs av ungdomar i åldern 15-20 år.

Det helt övervägande antalet ungdomar som begår brott gör sig skyldiga endast till mindre allvarliga brott vid enstaka tillfällen. Men det finns en grupp som inte upphör med sin brottsliga aktivitet utan tvärtom ökar den genom att begå fler och svårare brott. Många tonåringar har utvecklat omfattande vanebrottslighet. Från dem som arbetar på fältet kommer rapporter om att brottsligheten förvärras. Bo Renner vid Södermalmspolisens ungdomsgrupp konstaterar:

Vi har fått unga lagöverträdare som svarar för organiserad brottslighet. I Stockholm finns ett 30-tal pojkar mellan 14 och 16 år som lever på inbrott. De har kontakt med hälare som beställer de varor de önskar. Dessa ungdomar kan ha inkomster upp till 30 000 kronor i månaden.

Gamla mönster gäller inte längre. Tidigare började ungdomar ofta sin brottskarriär med snatterier. Nu finns det unga som startar med grova våldsbrott.

Den lilla gruppen högaktiva ungdomsbrottslingar har ett brett register. De gör sig skyldiga till många typer av brott. Bland annat står de bakom åtskilligt av det klotter som förekommer i Stockholm. Enligt uppgifter från SL är det ett 60-tal ungdomar som står för huvuddelen av klottret i Stockholms bussar och tåg. De flesta är väl kända och många är kriminellt belastade.

Det kan tilläggas att klottrarna oftast stjälar den färg de använder vid sin skadegörelse. När en klottrare greps nyligen fann polisen 62 burkar med sprayfärg i hans hem.

Enligt 31 kap. 1§ brottsbalken kan den som är under 21 år och som begått en brottslig gärning enligt domstolsbeslut överlämnas åt socialnämnden, som skall "föranstalta om erforderlig vård inom socialtjänsten". Även enligt andra bestämmelser i brottsbalken finns vissa spärrar mot att döma unga lagöverträdare till vissa påföljder. När det gäller yngre brottslingar blir påföljden ofta överlämnande till vård inom socialtjänsten.

Först och främst används socialtjänstlagen av den sociala myndigheten. Det rör sig då om frivilliga åtgärder. Den unge och hans föräldrar måste samtycka till den behandlingsplan som socialmyndigheten föreslår. Men det kan även fattas beslut enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) att den unge skall intas på ett s.k. §12-hem. Hemmen är tillkomna för vård av unga som behöver stå under särskilt noggrann tillsyn. §12-hemmen kallades tidigare ungdomsvårdsskolor. Det begreppet klargör bättre vad hemmens uppgift är. Som ett led i vården på ett sådant hem får den intagne vistas på en låsbar enhet. En sådan vistelse får dock enligt huvudregeln pågå under högst två månader.

Man föreställer sig att de sociala myndigheterna med dessa insatsmöjligheter borde kunna komma till rätta även med ungdomar som gjort sig skyldiga till allvarliga brott. Men så är inte fallet.

Den 1 januari 1983 övergick huvudmannaskapet för de dåvarande ungdomsvårdsskolorna från staten till landstingskommuner och primärkommuner. Samtidigt förändrades bl.a. de ekonomiska villkoren för hemmen.

Justitieombudsmannen Tor Sverne redovisade under våren 1987 en undersökning av bl.a. §12-hemmen. I undersökningen framhålls att de unga som får vård i hemmen kommer från mycket svåra förhållanden. De har ofta under lång tid varit föremål för socialtjänstens insatser. I flera fall föreligger hos eleverna – även i unga åldrar – ett uttalat missbruk av narkotika eller alkohol. Ofta är missbruket förenat med kriminalitet. Grova våldsbrott har i flera fall utgjort grunden för intagningen. För dem och många andra är vård på hemmen det enda alternativet till kriminalvård. Enligt Sverne är det fråga om en "svårt störd grupp unga som under lång tid behöver kvalificerade insatser från väl utbildad personal".

Sverne riktar stark kritik mot §12-hemmens sätt att fungera efter omorganisationen 1983. Enligt Sverne finns det en påtaglig risk för att hemmen förlorar sin karaktär av en specialistfunktion för de mest störda ungdomarna. Han menar att det är angeläget att man allvarligt överväger i vilka former och under vilka förutsättningar man skall ta ansvar för gruppen svårt störda ungdomar. Sverne menar vidare att det finns skäl att överväga möjligheterna att förlänga vården på låsbara enheter om synnerliga skäl finns. Han är slutligen kritisk till hur eftervården går till. Ofta förlorar §12-hemmet kontakten med den unge utskrivne. Det vore lämpligt att hemmet behöll ett formellt ansvar för den unge under en längre tid än vad som för närvarande tillämpas.

För den som i egenskap av exempelvis socialassistent, polis eller domare kommit i kontakt med unga lagöverträdare innebär Svernes undersökning inte någon överraskning. Det har sedan lång tid varit känt att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten fungerar mycket dåligt när det gäller att återföra unga brottslingar till ett ordnat och laglydigt liv. Ett slående exempel på hur socialtjänsten fungerar redovisas i en dom i högsta domstolen under sommaren 1987 (NJA 1987 s. 520).

Åtalad i målet var en 19-åring, Poul. Poul befanns skyldig till över 100 brott, varibland ingick ett stort antal stölder, bl.a. grova sådana, samt ett rån riktat mot en ensam kvinna, vid vilket en kniv användes. Brotten genomfördes under loppet av mindre än ett år och blev efter hand fler och grövre. Poul hade varit omhändertagen enligt LVU sedan slutet av år 1982 och hade även dessförinnan varit föremål för åtgärder från sociala myndigheters sida. Brotten begicks under de fem tillfällen då han avvek från det hem han var intagen på. Det kan tilläggas att Poul hade beviljats åtalsunderlåtelse tolv gånger med början hösten 1983. Sedan tingsrätten förordnat att Poul med stöd av 31 kap. 1§ brottsbalken skulle överlämnas åt socialnämnden för erforderlig vård inom socialtjänsten ändrades domslutet i överinstanserna till fängelse ett år.

Det aktuella rättsfallet är visserligen ovanligt på grund av det stora antal brott som skulle bedömas vid ett enda tillfälle. Men det är ingen hemlighet att det finns fler ungdomar än Poul som kan fortsätta år ut och år in att utveckla en vanebrottslighet utan att någon effektiv motåtgärd sätts in. Gång på gång beviljas åtalsunderlåtelse eller sker överlämnande till vård inom socialtjänsten.

Det 30-tal ungdomar som försörjer sig genom att begå inbrott och leverera stöldgods till hälare är omhändertagna enligt LVU. De har varit placerade på ungdomsvårdsskolor men varit så svårhanterliga och våldsamma att de fått flytta hem. Där har den kriminella verksamheten återupptagits.

Dagens vanebrottslingar

En liten grupp kriminellt belastade personer – ofta med grava missbruksproblem – svarar för en oproportionerligt stor andel av begångna brott. Cirka 3 % av alla misstänkta, ca 2 500 personer, står för nära 40 % av det totala antalet uppklarade brott (BRÅ forskning 1987:5). Samma fenomen kan – beträffande vissa stöldbrott – uttryckas på ett annat sätt:

”För att återvända till bostadsinbrotten, bilstölderna och stölderna från/ur motorfordon visar således olika kriminologiska undersökningar att ca tre fjärdedelar av samtliga brott begås av ca 8.000 personer. En promille av totalbefolkningen svarar alltså för 75 % av brottsvolymen.” (Leif G W Persson i skriften Om offentlig och privat kriminalpolitik, BRÅ 1988)

Leif G W Persson har i den nämnda skriften gjort ett försök att teckna en bild av den typiske vaneförbrytaren. Denne, Patrik, är 25 år och är i polisregistret noterad för drygt 200 brott, varav 60 bostadsinbrott. Eftersom så få brott klaras upp är Patriks verkliga brottslighet dock betydligt högre. Troligen har han begått 400 eller 500 bostadsinbrott. Sammantaget kan man

anta att Patrik har begått ca 10.000 brott. Kostnaden för denna brottslighet uppskattar Persson till ca 5 miljoner kronor. Men till detta skall läggas ungefär 11 miljoner kronor, som avser kostnader för barn- och ungdomshem, sjukhus, fängelser, polis, domstolar och andra myndigheter.

Man måste tyvärr utgå ifrån att flertalet av de högaktiva ungdomsbrottslingar som beskrivits ovan kommer följa en bana som liknar Patriks. Så som visats i svenska kriminologiska undersökningar är det sannolikt att många också kommer att bli sprutnarkomaner och dö tämligen unga. Under sin brottsaktiva tid kommer de att leva ett liv i misär, belasta samhället med stora kostnader och åsamka ett stort antal brottsoffer lidande.

Politiska beslut har ökat brottsligheten

Kan politiker ställas till ansvar för ungdomsbrottsligheten? Ja, delvis. Ingen kan ge en heltäckande förklaring till varför brott begås och hur man skall kunna förhindra dem. Men det finns vissa faktorer som enligt vår mening påverkar brottsutvecklingen i negativ riktning. I detta sammanhang har socialdemokraterna ett särskilt ansvar.

Polisens resurser har urgröpts. Sedan socialdemokraterna tillträdde 1982 har genomgående alltför få poliser utbildats. 1985/86 disponerade polisen drygt 1 miljon färre arbetstimmar än 20 år tidigare. Under samma tid ökade brottsligheten från 410.000 brott mot brottsbalken till 960.000. Därefter har situationen försämrats ytterligare. Allvarliga brott kan nu begås på öppen gata och narkotikahandeln florerar som aldrig förr. Risken att åka fast är liten. Polisen saknar resurser att ingripa. Tidigare kunde polisen avdela personal som särskilt ägnade sig åt ungdomsgängen. Så är det inte längre.

På grund av bristfälliga resurser inom rättsväsendet kan det ta lång tid innan en ung persons brott resulterar i någon reaktion. Det är inte ovanligt att det hinner gå ett halvt år från brottet till dess ett eventuellt åtal väcks.

Utrymmet för s.k. åtalsunderlåtelse har vidgats under socialdemokratiskt styre. Åtalsunderlåtelse betyder att den som har begått ett brott slipper varje form av påföljd. Åtalsunderlåtelse kan komma ifråga även vid grövre brott. Kriminellt högaktiva personer kan systematiskt undgå åtal för brottslighet som följt på tidigare brott.

Flertalet dömda brottslingar friges regelmässigt efter halva strafftiden. Moderata krav i riksdagen om att halvtidsfrigivningen skall avskaffas har mött socialdemokratiskt motstånd år efter år.

Som visats ovan fungerar inte socialtjänsten beträffande unga brottslingar. I januari 1988 krävde Carl Bildt m.fl. i en partimotion i riksdagen att det måste skapas §12-hem som på ett betryggande sätt kan ta hand om unga lagöverträdare och återföra dem till ett normalt liv. I den motionen redovisades Svernes kritik mot hemmen. Det fanns enligt motionen anledning att överväga om hemmen skulle läggas under statligt huvudmannaskap. Vidare framhölls behovet av ökade möjligheter till förlängd vistelse för unga lagöverträdare på låsbara enheter för unga lagöverträdare. Även eftervärden av de unga krävde förbättringar. Enligt motionärerna borde regeringen snarast återkomma till riksdagen med förslag om förändringar.

I maj 1988 beslutade socialutskottet att uppskjuta behandlingen av de moderata förslagen till hösten. Då utskottet i slutet av oktober 1988

behandlade förslagen avskrev majoritet i utskottet motionen. Majoriteten anförde bl.a. att flertalet aktuella frågor ryms inom ramen för en pågående utvärdering av socialtjänstlagen som socialstyrelsen nu genomför. De moderata ledamöterna reserverade sig.

Socialstyrelsens utvärdering skall slutredovisas senast den 1 januari 1990. Man bör kunna räkna med att något lagförslag om ändringar gällande §12-hemmen inte kommer att läggas fram förrän ett år därefter och kunna träda i kraft möjligen ett halvt år senare. Det betyder att nuvarande oacceptabla förhållanden inom socialtjänsten kommer att förbli oförändrade i två och ett halvt eller kanske tre år till. Samtidigt finns det ingen garanti för att socialstyrelsen eller regeringen överhuvudtaget kommer att föreslå några ändringar beträffande hemmen.

Detta måste göras!

Om vi skall komma till rätta med ungdomsbrottsligheten måste många ändringar göras i det nuvarande systemet. I detta sammanhang skall särskilt §12-hemmens roll diskuteras.

Förbättra vården på hemmen

Det behövs fungerande §12-hem som kan ta hand om de mest kriminellt belastade ungdomarna. En sådan fråga bör behandlas med största snabbhet. Det har nu gått mer än ett och ett halvt år sedan JO:s utredning kom och snart ett år sedan moderaterna tog upp frågan i riksdagen. Det kommer att ta flera år innan några ändringar *eventuellt* genomförs. Hur många unga människor kommer under den tiden att hinna fastna för gott i vanebrottslighetens mönster? De som skjuter en reform långt fram i tiden visar enligt vår mening okänslighet både för de ungdomar som kommit snett och för de offer som kommer att drabbas av brottslighet.

Finns viljan kan lagändringar genomföras snabbt. När det var fråga om att presentera lagförslag riktade mot ekonomisk brottslighet visade regeringen en anmärkningsvärd snabbhet i sitt arbete. Det finns också anledning att erinra om hur hastigt lagstiftningsarbetet bedrevs då pensionskatten skulle genomföras. Det är svårt att känna respekt för en regering som visar initiativkraft då det är fråga om att höja skatter men håller armarna i kors då det är fråga om att ingripa till människors skydd.

Det är uppenbart att det krävs speciella insatser för yngre personer som visat kriminellt eller asocialt beteende. Det bör vara statens – inte landstingens eller kommunernas – ansvar att tillhandahålla de särskilda vårdresurser som behandlingen av denna typ av ungdomar kräver. Det är fråga om förhållandevis få personer som är i behov av sådan kvalificerad vård. Det är då lämpligt att koncentrera resurserna och ha ett centralt intagningsförfarande.

Det bör bli möjligt att förlänga den unges vistelse på låsbar enhet till längre tid än de två månader som gäller enligt huvudregeln idag. Detta för att garantera att unga inte avviker innan man hunnit motivera dem till en mera ordnad livsföring. Även eftervården måste förbättras.

Inrätta särskilda hem under kriminalvårdsstyrelsen

Beträffande unga personer över 15 år som dömts av domstol för brottslighet bör en särlösning införas. Hem som skall ta hand om denna kategori av unga bör ligga under kriminalvårdsstyrelsen. Det är logiskt att låta kriminalvårdsstyrelsen vara ansvarig för driften av dessa hem eftersom det ju är fråga om en av domstol utdömd påföljd för brott. Styrelsen har för övrigt redan ansvaret för den verksamhet som sker i frivårdsorganisationen. Påföljden bör inte benämnas vård inom socialtjänsten utan "särskild vård". Genom en sådan förändring betonas vidare allvaret i reaktionen. De som kommer att ådömas sådan vård har regelmässigt svår och omfattande brottslighet bakom sig. Hemmen skall självfallet – liksom i nuläget – vara inriktade på att tillgodose kvalificerade behandlingsbehov hos svårt störda ungdomar. De vidgade möjligheterna att utnyttja läsbara enheter skall givetvis finnas även för dessa skolor.

Det bör vara möjligt att öppna hemmen redan under 1989 om frågan prioriteras. Inrättandet av sådana hem kommer för det första att rädda unga människor från ett liv i misär. För det andra kommer brottsligheten att minska genom att de mest belastade omhändertas. De kommer därmed att förhindras att begå ytterligare brott och vidare inte längre – så som idag är fallet – utgöra drivande krafter i ungdomsgängen. För det tredje kommer hemmen att få en allmänpreventiv verkan. De kommer att ha en avskräckande effekt på unga personer som överväger att begå brott. Hemmen kommer så att säga att ge straff och vård samtidigt.

Sociala myndigheter måste ingripa mera bestämt mot unga

Vidare bör de sociala myndigheternas möjligheter att ingripa mot ungdomar som gjort sig skyldiga till brott eller påbörjat missbruk stärkas. Myndigheterna måste kunna vidta åtgärder även om det sker mot den unges vilja. Det bör exempelvis bli möjligt att utfärda förbud för den unge att vistas i vissa miljöer eller förelägga personen att lämna urinprov för kontroll av att narkotikamissbruk inte fortsätter.

Polisens resurser måste förstärkas

Polisens resurser måste förstärkas. Vi upplever nu en poliskris. Detta gynnar brottsligheten och gör det möjligt för unga personer att fastna i ett kriminellt beteende. Det leder också till stora svårigheter för personalen i polisväsendet, vilket kan resultera i ytterligare försvagning av polisens resurser, till exempel genom ökad avgång.

Utred brott av unga personer snabbare

Enligt gällande lag skall en domstol behandla ett brottmål gällande unga lagöverträdare inom 14 dagar från det att åtal väckts. När det gäller polisutredningen av samma brott finns emellertid ingen tidsgräns. Då gäller endast ett allmänt krav på att utredningen (förundersökningen) skall bedrivas skyndsamt. I praktiken kan förundersökningen dock pågå under tämligen lång tid. Det är inte ovanligt att det kan dröja upp till ett halvt år innan åtal väcks.

Just när det gäller unga brottslingar är dock snabbhet i reaktionen av stor betydelse. Detta har en brottsavhållande verkan i sig. Det bör därför införas någon form av tidsgräns för när en förundersökning gällande en ung brottsling skall vara avslutad. Vi menar att målsättningen bör vara att förundersökningen skall vara fullbordad inom en månad från brottet om gärningsmannen är under 21 år.

Registrera ungdomsbrottslingar under 15 år

Det måste bli tillåtet för polisen att registrera unga lagöverträdare. Därmed förbättras möjligheterna till effektiva ingripanden. I nuläget kan en 15-åring som grips av polis för ett brott framstå som helt "ren". I själva verket har den unge kanske begått hundratals brott tidigare. Givetvis skall uppgifterna vara sekretesskyddade.

Samtidigt blir det möjligt att upprätta statistik över brott av unga under 15 år. Sådan existerar inte idag vilket är en klar nackdel då åtgärder mot ungdomsbrottsligheten kommer ifråga. Man känner ju inte till omfattningen av brottsligheten.

Inför på försök jourdomstolar för unga brottslingar

Jourdomstolar för unga brottslingar bör införas på försök. Sådana domstolar skulle beträffande vissa typer av brott kunna medföra att reaktionen följde praktiskt taget i direkt anslutning till brottet. I vart fall i storstadsområden bör jourdomstolar kunna bli ett värdefullt bidrag till rättsväsendet.

Färre rapporteftergifter och åtalsunderlåtelse

Nuvarande möjligheter till rapporteftergift och åtalsunderlåtelse måste minska. Utgångspunkten skall vara att ett brott alltid skall följas av en reaktion. Annars kommer lagöverträdare i alla åldrar att förlora respekten för lagar och rättsväsende.

Motverka klottret

De förslag till åtgärder mot ungdomsbrottslighet vi föreslagit ovan kommer, om de genomförs, att leda till att klotter minskar drastiskt. Regeringen har föreslagit att kroppsvisitering skall få tillgripas mot personer som eventuellt kan tänkas planera att klottra. Från moderat sida menar vi att förslaget rimmar illa med grundlagens bud och dessutom är ett ineffektivt medel för att stoppa klottret. Om det förslaget skulle genomföras skulle man möjligen lyckas att ta ifrån en eller annan klottrare hans redskap. Men därefter skulle den misstänkte klottraren släppas fri. Naturligtvis skulle han genast hämta nya sprayburkar eller tuschpennor och klottra någon annanstans. Till detta kommer att mycket klotter utförs nattetid i vagnar eller väntsalor som saknar bevakning. I sådana situationer skulle givetvis möjligheten till kroppsvisitering sakna betydelse.

Om de moderata förslagen ovan genomförs kommer klottret att minska och detta av flera skäl. För det första är åtskilliga av dem som klottrar i stor omfattning så kriminellt belastade att de skulle kunna tas in på ungdoms-

vårdsskolor på grund av annan brottslighet. För det andra skulle omfattande klotter rimligen kunna bedömas som grov skadegörelse och leda till åtal samt exempelvis dom om särskild vård för dem som uppnått 15 års ålder. För klotter gäller samma villkor som för annan brottslighet som begås av ungdomar. Det krävs en snabb reaktion från omgivningen och det krävs att reaktionen känns för den unge.

Det bör ankomma på vederbörande utskott att utforma erforderlig lagtext i de fall sådan krävs.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

[att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om statligt huvudmannaskap för § 12-hem på sätt som anges i motionen,¹]

[att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om vidgade möjligheter till vistelse på låsbar enhet på § 12-hem på sätt som anges i motionen,¹]

[att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om särskilda § 12-hem under kriminalvårdsstyrelsens huvudmannaskap på sätt som anges i motionen,¹]

[att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om sociala myndigheters möjligheter att ingripa mot unga som begår brott på sätt som anges i motionen,¹]

1. att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om snabbare utredning av brott begångna av unga personer på sätt som anges i motionen,

2. att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om registrering av personer under 15 år som gjort sig skyldiga till brott på sätt som anges i motionen,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om statistik över brott begångna av personer under 15 år,

4. att riksdagen hos regeringen begär förslag till lagstiftning om jourdomstolar på sätt som anges i motionen,

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om klotter.

Stockholm den 25 januari 1989

Mot. 1988/89
Ju816

Rolf Dahlberg (m)

Allan Ekström (m)

Ewy Möller (m)

Charlotte Cederschiöld (m)

Filip Fridolfsson (m)

Eva Björne (m)

Carl G Nilsson (m)

Jerry Martinger (m)

Göthe Knutson (m)

Anders Andersson (m)

Göran Ericsson (m)

Inger Koch (m)